

ÀREA D'IDENTIFICACIÓ

Codi referència:

CAT AMCE 05

Nivell de descripció:

Fons

Tipus de fons:

Administració senyorial

Títol:

ARXIU DUCAL DE MEDINACELI. COMTAT EMPÚRIES

Dates:

959 -1760

Volum i suport:

Consta de 10.057 documents agrupats en 149 rotlles de microfilm, 149 CD-ROM que contenen 101.201 imatges comprimides en JPG a 200 dpi. En total ocupen 48 GB.

ÀREA DE CONTEXT

Nom productor:

Comtes d'Empúries

Història del productor:

Els primers comtes que ostentaren el títol de comtes d'Empúries ho van fer sota la tutela dels reis francs. Aleshores el territori comtal formava part de la *Marca Hispànica*. A partir del segle IX, la nissaga comtal s'allunyà progressivament de l'empara dels reis francs i es convertiren en comtes sobirans. El primer que s'autoanomenà "*comte per la gràcia de Déu*" va ser Gausfred (931-991), aleshores els comtes ja encunyaven moneda pròpia i tenien la seva capital a la vila d'Empúries (l'Escala).

A principi del segle XI Castelló pertanyia al comtat de Peralada. Però el 1078 el comte d'Empúries i Peralada Ponç I repartí els dos comtats als seus dos fills. La vila de Castelló passà a la jurisdicció del comtat d'Empúries, convertint-se en la capital de l'estat i en el centre polític, jurídic i administratiu de tot el territori emporità i lloc de residència dels comtes. La política comtal s'enfortí ràpidament. El monument més emblemàtic que s'alçà a la vila comtal va ser l'església catedralícia de Santa Maria. La voluntat dels comtes era convertir-la en catedral per tal de recuperar l'antiga seu episcopal d'Empúries, motiu pel qual va ser testimoni d'importants lluites i disputes amb els bisbes de Girona.

A l'inici del segle XIV, la primera dinastia comtal es va extingir amb la mort, sense descendència, del comte Malgaulí. El comtat passà a mans d'Hug de Cardona i posteriorment a Pere I, fill del rei Jaume II. Va ser una etapa de creixement demogràfic i econòmic que va convertir Castelló en una de les viles més importants del norest català. Però les guerres contra la Corona catalanoaragonesa, les disputes amb alguns senyors baronials i finalment els estralls de la Pesta Negra (1348) van tenir uns efectes molt negatius per a l'economia i la població.

La segona dinastia comtal també s'extingí amb la mort, sense descendència, del comte Pere II. Aleshores el títol va passar al rei Martí l'Humà (1402) que va incorporar el territori a la Corona catalanoaragonesa. Així s'acabà el règim d'independència que gaudia el comtat. Tanmateix, el 1409 i a causa del fort endeutament, el comtat va ser empenyorat a la Diputació del General que a partir d'aleshores s'ocupà de la seva administració. L'etapa de domini reial s'acabà quan el rei Alfons IV el Magnànim donà en feu el comtat al seu nebot Enric II d'Aragó, (1456-1522), conegut com l'infant Fortuna. Aleshores el 1475 el rei Ferran el catòlic va ascendir el comte d'Empúries a duc de Sogorb.

Posteriorment, en el segle XVI el ducat es va fusionar per aliança matrimonial amb la Casa de Cardona. El 1516 Alfons d'Aragó, fill de l'infant Fortuna, es va casar amb l'hereva del ducat de Cardona, Joana Folch. Aquest casament propicià la unió dels patrimonis Cardona i Sogorb-Empúries, dues de les cases nobiliàries catalanes més importants.

El 1660 Caterina d'Aragó Folch de Cardona i Córdoba, duquessa de Sogorb es va casar amb Juan Francisco de la Cerda, duc de Medinaceli. Amb aquesta aliança tot el patrimoni català, que consistia en el ducat de Cardona, el comtat d'Empúries, comtat de Prades, marquesat de Pallars, vescomtat de Vilamur, baronies de Juneda, Arbeca, Entença i de la Conca d'Òdena van passar a la casa castellana de Medinaceli. El 1722 Teresa de Montcada aportà a aquest patrimoni el marquesat d'Aitona, el comtat d'Osona i els vescomtats de Cabrera i Bas, les baronies de Caldes i Llagostera i de la Llacuna quan es casà amb Luis Antonio Fernández de Córdoba Folch de Cardona y Spinola duc de Medinaceli i de Cardona.

Actualment, la Casa Ducal de Medinaceli ostenta els títols nobiliaris catalans que no van revertir a la corona, com ara el comtat d'Osona, els vescomtats de Cabrera i Bas, el comtat d'Empúries i el comtat de Pallars, entre altres.

La Fundació Casa Ducal de Medinaceli va ser creada el 1978 per la duquessa de Medinaceli, Victòria Eugènia Fernández de Córdoba i Fernández de Henestrosa amb la finalitat de gestionar el patrimoni històric i cultural de la Casa Ducal, que incloïa evidentment tots els arxius nobiliaris que s'havien anat concentrant al llarg de la història.

Història arxivística:

L'arxiu dels comtes d'Empúries és un dels més antics de tot l'estat espanyol. La seva formació es va produir al segle XI quan Ponç I, comte d'Empúries i Peralada, manà concentrar tota la documentació que havia estat generada en el seu territori al castell de Quermançó (Vilajuïga).

Al llarg del segle XIV l'arxiu va ser traslladat a Castelló. La primera dada conservada en relació a aquest fet és de l'any 1368, inicialment estigué en mans dels notaris i oficials del comte fins a ser dipositat definitivament a la segona planta de la Cort de l'Audiència del comtat, situada a la plaça dels Homes.

Tot i que al segle XV el comtat va ser annexionat a la Corona aragonesa i el 1475 el comte d'Empúries, Enric II d'Aragó conegut com l'infant Fortuna, va ser elevat a duc de Sogorb, la documentació va continuar dipositada a Castelló fins a final del segle XVII.

Arran de l'aliança matrimonial d'Alfons d'Aragó, fill de l'infant Fortuna, i l'hereva del ducat de Cardona, Joana Folch, el patrimoni de la casa Empúries-Sogorb es va fusionar amb la Casa de Cardona. El 1622 els dos grans arxius nobiliaris es van concentrar en un sol dipòsit que es va

conèixer com l'Arxiu General dels estats dels ducs de Sogorb i Cardona. Aleshores, l'arxiu dels comtes d'Empúries que encara restava a Castelló va ser traslladat al castell d'Arbeca (baix Urgell). L'encarregat de traslladar els documents fou el notari tortosí Joan Busquets. Però l'esclat de la guerra dels Segadors (1641-1660) va fer que l'arxiu fos traslladat novament, aquesta vegada a Lucena (Andalusia), aquest fet no va fer més que agreuja la gran desorganització que patien els documents.

El 1661 el duc, Lluís Ramon Folch, va contractar els serveis del notari castellaní Bernat Josep Llobet per a fer-se càrrec de l'organització i descripció de l'arxiu. El nou arxiver hagué de desplaçar-se fins a Lucena on, poc temps després, també seria l'encarregat de tornar a traslladar tota la documentació dels estats catalans i valencians cap a la vila de Falset (Tarragona). Llobet plantejà un sistema de classificació que ha perdurat fins a l'actualitat; tot respectant el principi de procedència, va agrupar la documentació per estats, deixant de banda el comtat d'Empúries, el ducat de Sogorb i les baronies del regne de València que havien estat classificades prèviament per Busquets. La intervenció en aquests darrers tres fons, va ser concloure la feina que havia iniciat Busquets. L'arxiver notari va numerar els documents de tots els fons, els va inventariar i descriure. La informació d'aquests inventaris ha quedat plasmada en un seguit de volums anomenats *Recopilaciones o Inventarios*.

Al llarg de la Guerra de Successió (1705-1714), i per por que els documents fossin destruïts, l'arxiu va ser traslladat, provisionalment, a la casa del governador de les baronies de Tortosa. Les tasques van ser dirigides per Josep Bernat Llop. Finalitzat el conflicte, l'arxiu va ser traslladat definitivament a la casa Gralla del carrer Portaferriça de Barcelona. Durant la Guerra del Francès (1808-1814), els documents van ser pràcticament emparedats per tal d'evitar que les tropes franceses els destruïssin, però en obrir l'amagatall, una part dels documents s'havien destruït a causa de la humitat i la manca de ventilació.

El 1854 l'arxiu fou transferit a Madrid, on restà fins al 1960, any que s'instal·là a la Casa Pilatos de Sevilla, residència dels ducs de Medinaceli. Actualment l'Arxiu Ducal de Medinaceli (ADM) es troba dins de l'Arxiu de la Noblesa bastit a l'Hospital de Tavera, als afores de Toledo. A la Casa Pilatos de Sevilla, seu de la Fundació, hi resten els inventaris de Busquets i Llobet.

Ingrés:

El departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya lliurà aquest fons, format per 10.057 documents en suport microfilm, a l'Ajuntament de Castelló d'Empúries el març de l'any 2001. El lliurament es féu gràcies a un conveni que signaren la Generalitat i la Fundació Casa Ducal de Medinaceli el 1987, però especialment a un segon conveni signat entre la Generalitat i el reial Monestir de Poblet el 2000 que donava via lliure a l'emplaçament dels microfilms. Des del maig de 1999 el Patronat de la Fundació de la Casa Ducal de Medinaceli havia fixat la seu del Consell Particular de Catalunya al monestir de Poblet.

Per tant, mitjançant els dos acords, l'ajuntament de Castelló, en tant que antiga capital del comtat, podria disposar d'una còpia microfilmada de la documentació referent a Castelló i al comtat d'Empúries.

ÀREA DE CONTINGUT I ESTRUCTURA

Abast i contingut:

El fons del comtat d'Empúries conté documentació pràcticament inèdita i molt poc consultada per part dels investigadors catalans, el fet d'haver estat dipositat durant molt de temps fora de Catalunya li ha conferit aquest caràcter. Es tracta d'un fons essencial per a conèixer la història d'un extens àmbit geogràfic que s'emmarca entre les comarques de l'alt i el baix Empordà i al llarg d'un període cronològic que abraça des de l'alta Edat Mitjana fins al segle XVIII. L'arxiu dels comtes d'Empúries consta d'11.058 unitats documentals numerades correlativament. Remarquem però que, per un error de l'arxiver Joan Busquets, del document 2.351 es passa al 3.352, i això fa que el nombre d'unitats documentals sigui en realitat de 10.057.

El fons conté la documentació generada pels comtes d'Empúries en l'exercici de les seves funcions com a governants de tot el territori jurisdiccional. A més, el fons també compta amb un grup de sèries relacionades amb la família comtal, la seva descendència, els títols i els privilegis de què gaudien.

Sistema d'organització:

El Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya encarregà la microfilmació de tots els fons catalans a l'empresa Vinca. Els tècnics d'aquesta empresa s'hagueren de desplaçar fins a la Casa Pilatos de Sevilla per a dur a terme el projecte, es microfilmaren els documents agrupats en fons o seccions d'arxiu. Les unitats documentals del fons d'Empúries es van microfilmear seguint la numeració correlativa ja establerta. És a dir, les unitats documentals segueixen un ordre numèric, el fotograma que encapçala cada unitat documental està format per dos números, el primer correspon al lligall on es troba la documentació físicament i el segon fa referència a la unitat documental. Aquesta organització fou ideada pel notari-arxiver castelloní del segle XVIII Bernat Josep Llobet.

L'arxiu municipal de Castelló d'Empúries dirigí el projecte de digitalització dels microfilms, contractant els serveis de l'empresa francesa Archimaine. El projecte s'inicià l'any 2001. Una vegada finalitzat, l'empresa Archimaine lliurà a l'Arxiu Municipal un total de 149 CD-ROM amb 101.201 fotogrames. Actualment aquesta informació també està emmagatzemada en un disc dur extern i en un servidor.

Els documents han estat classificats segons un quadre de Classificació elaborat per l'Arxiu Municipal, que respon a les principals funcions exercides pels comtes.

1. Genealogia, títols i successions

1.1. Títols i privilegis concedits als comtes

- 1.1.1. Butlles papals
- 1.1.2. Reconeixements, concessions i manaments reials
- 1.1.3. Privilegis reials
- 1.1.4. Constitució de pau i treva
- 1.1.5. Lletres reials

1.2. Successió i descendència

- 1.2.1. Testaments i codicils
- 1.2.2. Nupcials, capítols matrimonials i dots
- 1.2.3. Tutories, emancipacions
- 1.2.4. Concòrdies i resolucions de successió
- 1.2.5. Incorporació al comtat d'altres jurisdiccions
- 1.2.6. Donació per successió
- 1.2.7. Heretament
- 1.2.8. Dispenses matrimonials

1.2.9. Presa de possessió del comtat

2. Govern i administració del comtat

2.1. Concessió de privilegis i ordenacions

- 2.1.1. Cartes de poblament i franquesa
- 2.1.2. Privilegis a les universitats
- 2.1.3. Privilegis a escrivanies i notaries
- 2.1.4. Ordenacions i privilegis del comtat
- 2.1.5. Ordenacions i privilegis a comunitats religioses
- 2.1.6. Guiatges
- 2.1.7. Reconeixement de drets
- 2.1.8. Manaments
- 2.1.9. Dotalties, consagració d'esglésies

2.2. Nomenaments d'oficials i agents senyorials

- 2.2.1. Governador o procurador general
- 2.2.2. Procuradors
- 2.2.3. Jutges ordinaris o assessors
- 2.2.4. Batlles, veguers i castlans
- 2.2.5. Notaris/escrivans/arxivers
- 2.2.6. Batlles de sac
- 2.2.7. Llibres de nomenaments d'oficials i càrrecs del comtat

2.3. Pactes i relacions feudo-vassallístiques

- 2.3.1. Homenatges i promeses de fidelitat
- 2.3.2. Convinença feudal. Avinença
- 2.3.3. Absolució d'homenatges
- 2.3.4. Investidures de feus
- 2.3.5. Adscripció i reconeixement d'home i dona propi
- 2.3.6. Enfranquiments o redempcions de servitud
- 2.3.7. Absolució d'home i dona pròpia
- 2.3.8. Obligacions
- 2.3.9. Confirmacions
- 2.3.10. Dret de retenció (fadiga)
- 2.3.11. Reconeixements de drets

2.4. Territori i règim jurisdiccional

- 2.4.1. Constitució i erecció de castlanies
- 2.4.2. Concessió i donació de jurisdiccions. Llibre de jurisdiccions
- 2.4.3. Sagramentals (concòrdia celebrada entre els habitants d'un mateix poble o pobles veïns per a llur defensa)
- 2.4.4. Pactes, convenis i concerts
- 2.4.5. Concessió de batllies

3. Fiscalitat i patrimoni

3.1. Transferències de béns i drets

- 3.1.1. Compravenda
- 3.1.2. Permutes
- 3.1.3. Donacions de feus, drets
- 3.1.4. Cessions de feus, drets
- 3.1.5. Lloació
- 3.1.6. Testaments i codicils
- 3.1.7. Comanda. (cessió temporal de béns)
- 3.1.8. Agnició de bona fe
- 3.1.9. Dots matrimonials, esponsalícis, cartes nupcials
- 3.1.10. Venda a carta de gràcia
- 3.1.11. Tutoria

- 3.2. Acanaments, atermenaments i descripció del territori
 - 3.3. Inventaris de béns i drets
 - 3.4. Administració del patrimoni i percepció de rendes
 - 3.4.1. Llibres i comptes d'administració del comtat
 - 3.4.2. Establiments emfitèutics, carta precària o infeudació
 - 3.4.3. Arrendaments, llibres
 - 3.4.4. Cartes de pagament, èpoques. Llibres apocarum
 - 3.4.5. Capbreuacions. Llibres de capbreu
 - 3.4.6. Registre de lletres i altres afers patrimonials
 - 3.4.7. Llevador de censos
 - 3.4.8. Reducció de censos, tasques
 - 3.4.9. Assignació de rendes
 - 3.4.10. Poders o procures (per assumptes patrimonials i administratius)
 - 3.4.11. Peticions (al rei o a les institucions)
 - 3.4.12. Llibres de feus
 - 3.4.13. Definicions
 - 3.4.14. Administració i comptabilitat del salí i la gabella
 - 3.4.15. Fogatges
 - 3.4.16. Memorials
 - 3.4.17. Llibres de la lleuda
 - 3.4.18. Percepció de rendes feudals
(delmes, agraris, primícies, tasques , lluïsmes, multes,)
 - 3.4.19. Llibres de la tretxa dels grans
 - 3.4.20. Rendes del pasturatge
 - 3.4.21. Denunciacions
 - 3.4.22. Naufragis i béns vacants
 - 3.4.23. Impostos extraordinaris (maridatges)
 - 3.4.24. Remissions
 - 3.5. Concessió i llicència d'ús de béns públics
 - 3.5.1. Concessió i llicència per a molins i forns
 - 3.5.2. Concessió d'aigües corrents per anar a molins o regar
 - 3.5.3. Llicència per a construir ponts, passeres i barques als rius i estanys
 - 3.5.4. Llicències i denúncies per obres. Llibres de fàbrica
 - 3.5.5. Concessió per explotar mines i salines
 - 3.5.6. Establiment de notaries i escrivanies
 - 3.6. Endeutament
 - 3.6.1. Conveni per empenyorament
 - 3.6.2. Llevador de censals i violaris
 - 3.6.3. Debitori
 - 3.6.4. Lluïcions de censals i violaris
 - 3.6.5. Préstecs i amortitzacions
 - 3.6.6. Venda de censals
 - 3.6.7. Reconeixements de deutes
- 4. Administració de justícia**
- 4.1. Cort de l'Audiència o Consell de justícia i hisenda
 - 4.1.1. Llibre de conclusions del consell de justícia. Registres
 - 4.1.2. Plets
 - 4.1.3. Processos i causes civils
 - 4.1.4. Processos i causes criminals
 - 4.1.5. Apel·lacions
 - 4.1.6. Enquesta criminal
 - 4.1.7. Sentències

- 4.1.8. Denúncies/ protestes
 - 4.1.9. Concòrdies i transaccions
 - 4.1.10. Consignacions
 - 4.1.11. Ferma de dret
 - 4.1.12. Inquisició
 - 4.1.13. Informació de testimonis
 - 4.1.14. Executòries
 - 4.1.15. Llibre de Composicions
 - 4.2. Cort Ordinària del veguer i batlle de Castelló
 - 4.2.1. Llibre de la Cort ordinària
 - 4.2.2. Crides, pregons i manaments. *Llibres citamentorum et bannumentorum*
 - 4.2.3. Llibres de registre
 - 4.2.4. Lletres requisitòries
 - 4.2.5. Definicions judicials
 - 4.2.6. Actes judicials. Informacions.
 - 4.2.7. Reclames i requeriments de la cort
 - 4.3. Corts del comtat
 - 4.3.1. Cort ordinària de Sant Pere de Rodes
- 1.5. Organització políticomilitar**
- 1.5.3. Compromisos i sentències arbitrals
 - 1.5.4. Conflictes amb altres senyors jurisdiccionals.
 - 1.5.5. Participació en corts generals o en altres esdeveniments
- 1.6. Patronats d'obres pies**
- 1.6.2. Fundacions monàstiques
 - 1.6.3. Nomenaments d'abats
 - 1.6.4. Confirmacions atorgades a eclesiàstics
 - 1.6.5. Institució de beneficis eclesiàstics

Incrementos:

No hi ha previsió de més ingressos.

ÀREA DE CONDICIONS D'ACCÉS I D'ÚS

Accés:

Accés lliure. Cal sol·licitar hora i dia per a consultar els documents.

Condicions de reproducció:

La documentació pot ser reproduïda sota control.

Llengües:

Català, castellà i llatí.

Característiques físiques:

Es tracta de documents digitals. No obstant això, molts estan malmesos i en un estat de conservació pèssim; alguns no s'han pogut microfilm i per tant no es poden consultar.

Instruments de descripció:

El departament de noves tecnologies de l'ajuntament de Castelló elaborà una base de dades en Microsoft Acces per a la catalogació del fons. Per tal d'identificar cada unitat documental, es van incorporar un seguit de camps -número de registre, codi de classificació, tipologia documental, títol, abast i contingut, descriptors toponímics, descriptors onomàstics, any d'

inici i any final, data inicial i data final, volum i llengua-. La definició de l'aplicació segueix en certa manera els requeriments que recomana la Norma de Descripció Arxivística de Catalunya (NODAC). El programari està relacionada amb un visualitzador que permet llegir els documents digitals.

ÀREA DE DOCUMENTACIÓ RELACIONADA

Documentació relacionada:

Els documents originals es troben a l'Arxiu de la Noblesa bastit a l'Hospital de Tavera als afores de Toledo. A la Casa Pilatos de Sevilla, seu de la Fundació, hi resten els inventaris de Busquets i Llobet. A l'Arxiu del monestir de Poblet s'hi troba microfilmada tota la documentació catalana de l'Arxiu Ducal de Medinaceli. A l'Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà hi trobem la còpia dels microfilms de la secció "Cataluña General " (1206-1761) on hi ha molta documentació relacionada amb el comtat d'Empúries. A l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà també es conserva el Fons comtat d'Empúries on es recullen un seguit de capbreus i altres manuals del comtat (1394-1904).

Bibliografia:

COLLS, Josep; "El comtat d'Empúries: 1.000 anys d'història d'un estat senyorial" a *Revista de Girona* (2004), núm. 227 pp 65-69

SANCHEZ GONZALEZ, Antonio; *El archivo condal de Ampurias. Historia, organización y descripción de sus fondos*. Castelló d'Empúries: Columna pont de pedra, 1993

PUIG GRIESENBERGER, Anna M. "El destí d'unes còpies de l'inventari de l'arxiu d'Empúries de Bernat Josep Llobet" a *Annals de l'Institut d'estudis empordanesos*

ROIG SIMON, Marisa; "L'arxiu dels comtes d'Empúries: un origen mil·lenari" a *Revista de Girona* (2004), núm. 227 pp 70-72

ROIG SIMON, Marisa; "La digitalització del fons del comtat d'Empúries i la seva difusió" a *Revista de Girona* (2004), núm. 227 pp 84-85

ÀREA DE CONTROL DE LA DESCRIPCIÓ

Autoria i data:

Marisa Roig Simon, desembre de 2014